

Proklosz, avagy a boldogságról

1. Ha filozófiatanárunk, Proklosz lelki nagyságára vagy a többi kiválóságára lennék tekintettel, továbbá a jó felkészültség és a beszéd terén mutatott tehetség az elvárás azzal szemben, aki beszámol az életéről, és mivel mindezzel kapcsolatban látom önnön jelentéktelenségemet a szavak terén, alighanem helyesnek tűnne hallgatnom, és helyesnek tűnhetne az is, hogy – mint mondják – ne hágyam át korlátaimat, és a beszéd miatt ne vállaljak ilyen hatalmas kockázatot. Most viszont nem ez a mérték számunkra. Úgy gondolom, hogy a szent cselekmények esetében is azok, akik az oltárhoz járulnak, nem mind ugyanúgy fejezik ki szent áhítatukat. Mert egyesek bikák, kecskék vagy más hasonlóké révén mutatják ki készségüket az istenekkel való találkozás érdekében oltáraikon, sőt, himnuszaitkat választékosan dolgozzák ki versben vagy prózában, mások viszont semmi ilyesmit nem képesek felajánlani, és megelégednek azzal, hogy csak egy süteményt vagy pár szem gabonát kínáljanak fel, és néhány rövid formulával mutatják be áldozatukat. Az istenek azonban mégsem kisebb tetszéssel fogadják ezt, mint az előbb említettek áldozatát. Amikor ezeken tépelődtem, és ráadásul attól féltem, hogy – Ibükosszal szólva, amint valahol mondja – talán az istenek, de a bölcs férfiú ellen is vétkezve szerzek magamnak megbecsülést az emberek körében,¹ ugyanakkor attól is féltem, hogy szentségtörés lenne, ha egyedül én hallgatnék a tanítványok közül, és nem számolnék be az igazságokról erőm szerint, holott másoknál inkább kötelességem szólni. Így talán mégsem az emberek előtt szerzek megbecsülést, mert ha visszariadnék az előttem álló feladattól, még azt is gondolhatnák, hogy ez egyáltalán nem az önhittségtől való óvakodás miatt történt, hanem valamiféle szellemi restségből vagy a léleknek egy még riasztóbb betegsége miatt. Mindezek alapján jónak láttam, hogy mindenképpen megpróbáljak néhány dolgot írásba foglalni a filozófusnak az élete során elért ezernyi eredményéből, és megpróbáljak erről röviden beszámolót nyújtani.

2. Értekezésemet pedig nem a beszédírók szokásos eljárása szerint kezdem el, akik a beszédet fejezetről fejezetre módszeresen tagolják, hanem a boldog-

¹ Platón: *Phaidrosz* 242c7–d1; Ibükosz fr. 310.

ságos férfiú boldogságát veszem alapul, mert úgy vélem, hogy ez illik leginkább a mondandóhoz. Azt gondolom ugyanis, hogy a hosszú idő óta tiszteletben álló emberek közül ő volt a legboldogabb. Ezen nemcsak a bölcsék boldogságát értem, még ha a legnagyobb mértékben kiváltképpen szert is tett erre, és nemcsak úgy értem, hogy számára a jó élethez elégséges volt az erény birtoklása, és ellenkezőleg, nem is a sokak által dicsőített sikert értem rajta, még ha ennek a szerencse folytán bővében is volt, legalábbis a többi emberhez képest – hiszen mindenféle külsőnek mondott javakkal bőséggel rendelkezett –, hanem egy olyan tökéletes boldogságot értek rajta, amelyből egyáltalán semmi sem hiányzik a boldogságnak eme kétféle összetevője közül.²

3. Először is, miután tehát felosztottuk az erényeket fajtáik szerint természetes, etikai, politikai erényekre, továbbá ezek után katartikus és kontemplatív erényekre, valamint az úgynevezett teurgikus erényekre, miközben hallgatunk az ezeknél magasabb rendűekről,³ hiszen ezek már meghaladják az emberi képességet, kezdjük mondandónkat a természetesebb erényekkel.

Ezek születéstől fogva természetből megvannak, és az általunk dicsőített boldogságos férfiú születésétől fogva természetszerűen mindet birtokolta. Ennek nyomai még a végső és kagylószerű öltözetében⁴ is világosan megnyilvánultak.

Először is kivételes módon rendelkezett egyfajta jó érzékeléssel, amit „testi belátásnak” neveznek, és különösképpen a leginkább megbecsült látás és hallás képességével, amelyeket az istenek a filozófiáért és a jólét érdekében adtak az embereknek.⁵ Ezek egész élete során épségben megmaradtak a számára.

Másodszor, megvolt a testi ereje is, amely érzéketlen maradt a téli hidegre és a nyári hőségre, és nem rendítették meg a gyengeségek és az egészségügyi dolgok terén megnyilvánuló közömbössége sem, továbbá azok a fáradságos munkálkodásai, amelyeket éjjel és nappal végzett imádkozva és tanításokat magyarázva, írásban vagy a tanítványaival való beszélgetés során. Minden egyes dolgot olyan energiával végzett, mintha az kizárólag az ő feladata lenne. Ezt a fajta erőt joggal nevezhetik „testi bátorságnak”.

Megvolt azonban benne a harmadik testi erény is, ami a mértékletességnek feleltethető meg, és amit testi szépségnek szoktak tekinteni, mégpedig joggal. Amennyiben ugyanis a mértékletesség a lélek képességeinek összhangjában és

² Az „erény” szóval fordított görög *areté* elsődleges jelentése „kiválóság”. Alapvetően etikai vagy gyakorlati filozófiai összefüggésben szerepel a kifejezés Marinosznál, és így az „erény” fordulat megfelelőnek tűnik, mivel a korábbi etikai elméletek megkülönböztetik az észbeli, jellembeli, testi és külső javakat a boldogság szóba jövő kritériumaiként. Marinosz itt azt hangsúlyozza, hogy Proklosz mindezekkel a kiváló adottságokkal rendelkezett, amelyek alapvetően két csoportra oszthatók, saját döntéseken alapuló erkölcsi erényekre és tőlünk független, testi és külső szerencsejavak birtoklására.

³ Ezek a paradigmaticus erények, az erények megfelelői az isteni világban.

⁴ Platón: *Phaidrosz* 250c5–6. Azaz Proklosz emberi, testi megjelenése is vonzó volt, az „öltözet” itt a lélek által használt test a földi élet során.

⁵ Platón: *Timaios* 46c6–47d1.

egybehangzásában áll, ugyanúgy a testi szépség is a testrészek egyfajta összhangjaként tekinthető. Bizony igen jóleső érzés volt őt nézni. És nemcsak azért, mivel tökéletes összhang volt meg benne, hanem mert a lelkéből mintegy éltető fény borította virágba testét, amely oly csodálatos módon ragyogott, hogy az szavakkal egyáltalán el sem mondható. Olyan szép volt látványa, hogy egyetlen festő sem tudta visszaadni hasonmását, és minden róla készült portré, jóllehet felettébb szép, mégis jelentősen elmarad igazi alakjának megjelenítésétől.

A negyedik testi erény pedig az egészség, amit a lélekben lévő igazságosság-nak kívánnak megfeleltetni, és valóban létezik egyfajta igazságosság a testben is, ahogyan a lélekben is. Mert az a lelki alkat, amely tökéletessé teszi a lélek részeit, nehogy zavart szenvedjenek el, nem más, mint az igazságosság, azt pedig, ami a rendezetlen testi elemeket elrendezi és megfelelteti őket egymásnak, az aszklépiadák⁶ is „egészségnek” nevezik. Tehát az egészsége már a pólyától kezdve oly szépen kiformalódott, hogy még az is felsorolható, hányszor érte betegség testét; legfeljebb kétszer vagy háromszor hosszú élete során, amely élet hossza összesen hetvenöt évet tett ki. Ennek elégséges bizonyítéka, hogy még utolsó betegségekor is azt tapasztaltam, hogy az efféle dolgokban való járatlansága miatt egyáltalán nem ismerte fel, miféle betegség támadta meg a testét.

4. Ezek ugyan legfeljebb testi előnyök, mégis mintegy a tökéletes erényekben megkülönböztetett fajták előzményeinek nevezhetők. Bizony a lélek eme kiváló adottságait, amelyek az első pillanat óta veleszületett módon és tanulás nélkül természetből benne voltak az erény részeként, ama dolgokként csodálhatjuk meg, amelyeket Platón a filozófustermészet elemeiként tart számon.⁷ Hiszen jó emlékezőtehetségű, jó felfogású, nemes lelkű és szeretetre méltó volt, barátságban és rokonságban állt az igazsággal, az igazságossággal, a bátorsággal és a mértéktartással.⁸ Mert önként semmiféle valótlanságot nem fogadott el, hanem teljességgel gyűlölte azt, szerette az igazságot és az igazmondást.⁹ Szükségszerű is volt, hogy aki a lét igazságát akarta megragadni, már zsenge ifjúkorától kezdve a lehető leginkább az igazságra törekedjen.¹⁰ Az istenek számára és az emberek számára is minden jó az igazsággal kezdődik.¹¹ És azt, hogy megvetéssel viseltetett a testi gyönyörök iránt, és felettébb barátja volt a mértékletességnek, szerintem már önmagában a tanulmányok meg minden más efféle dolog iránti igen heves vágya és hajlama is megfelelően bizonyítja. Ez a vágy és hajlam pedig nemcsak hogy egyáltalán nem engedi meg az állati és durva gyönyörök kezdeményeinek kialakulását, hanem képes létrehozni magának a léleknek a sajátságos örömét is. Elmondhatatlan, mennyire távol állt a pénzéhség tőle, aki a

⁶ Azaz Aszklépiosz követői, az orvosi hivatást gyakorlók.

⁷ Platón: *Állam* VI, 484a1–487a5.

⁸ *Állam* VI, 487a4–5.

⁹ *Állam* VI, 485c3–4.

¹⁰ *Állam* VI, 485d4–5.

¹¹ Platón: *Törvények* V, 730c1–2.

filozófia iránti óriási szeretete folytán oly kevésre tartotta a vagyont, jóllehet szülei igen gazdagok voltak. Így aztán a közönségességtől és az úgynevezett kicsinyességtől a lehető legmesszebb állt, és az isteni és emberi dolgokban az egészre és a teljességre törekedett.¹² Eme felfogásából következően nagylelkű volt, semmiségnek tartotta az emberi életet, és másokkal ellentétben nem gondolta szörnyű dolognak a halált. Mindahhoz közömbösen viszonyult, amit mások féltelmesnek véltek, és egyedül ama természetes viselkedéshez volt köze, amit nem valami más erénynek, hanem bátorságnak hívnak. Mindezek alapján immár mindenki számára nyilvánvaló, még azok számára is, akik nem tapasztalták meg tehetségét, hogy ifjúkorától egyenes és igazságos volt, szelíd, és egyáltalán nem a társas életre alkalmatlan, barátságtalan, vagy egyáltalán igazságtalan. Így aztán természete ilyennek tűnt számunkra: tisztességes, nem pénzéhes, nem szolgalelkű, nem csaló és nem gyáva.¹³

5. Attól tartok, fontoskodás lenne részletekbe menő beszámolót tartani gyors felfogásáról és lelkének termékenységéről, főleg azok előtt, akik látták vagy hallották, hogyan is volt viselős mindenféle nagyszerű tudománnyal, mennyi mindent szült meg és hozott világra az emberek számára,¹⁴ úgyhogy akként tűnt, egyedül ő nem ivott sohasem a feledés italából. Olyan emlékezőtehetsége volt, ami soha nem hagyta cserben, és soha nem élte át a feledékenyek érzését, mert amit a tudományokból elméjébe fogadott, szilárdan megtartotta, és a velük való foglalkozás volt egyedüli öröme.

Távol állt tőle a műveletlen és durva természet, és eredendően a jobb dolgokhoz vonzódott. A társas együttlétek és az általa nyújtott szent vendégfogadások, valamint egyéb tevékenységei alkalmával udvarias és kedves volt, ám nem komolytalan, a társasága számára pedig mindig megnyerő és bátorító.

6. Anyja Marcella, Patricius törvényes felesége hozta őt világra úgy, hogy eredendően rendelkezett mindezekkel és egyéb veleszületett javakkal. A szülők mindketten lükiaiak voltak, kiválóak mind származásuk, mind erényük alapján. Büzantion védőistennője¹⁵ volt azonban az, aki befogadta, és mintegy bábáskodott világrajövetelénél, ő volt születésének oka, amennyiben az ő városában született, és később is, amikor már nem számított gyermeknek, hanem fiatalember volt, gondoskodott jólétéről. Megjelent ugyanis számára álmában, és a filozófiára biztatta. Szerintem innen ered nagyfokú vonzalma az istennő iránt, és ezért kivételes módon gyakorolta kultuszát, és különösen ihletett módon követte előírásait. Miután megszületett, szülei saját hazájukba vitték, Xanthoszba, ebbe az Apollónnak szentelt városba, és ez az istenek által kedvelt hely lett az otthona.

¹² *Állam* VI 486a4–6.

¹³ *Állam* VI 486b6–7.

¹⁴ Platón: *A lakoma* 209b1; *Theaitétosz* 148e7, 151b2, 210b11.

¹⁵ Athéné volt mind Athén, mind Büzantion védőistennője. Marinosz tudatosan nem használja a Konstantinápoly megnevezést, mert Constantinus császár miatt keresztény felhangja volt a Proklosz korában használatos Konstantinápoly városnévnek.

Szükséges volt ugyanis – úgy vélem –, hogy az, aki később minden tudomány fejedelme lett, a Múzsákat vezető isten felügyelete alatt nyerjen táplálást és oktatást.¹⁶ A legszebb erkölcsök között nevelkedve pedig szert tett az etikai éretnyekre, és megszokta, hogy szeresse mindazt, amit cselekedni kell, és elutasítsa azt, ami nem ilyen.

7. Ezekben az időkben pedig világosan megmutatkozott az is, hogy eredendően nagyon szerették az istenek. Egyszer ugyanis teste megbetegedett, és amikor már súlyos, gyógyíthatatlan állapotba került, ágyánál egy igen fiatal, szép megjelenésű gyermek bukkant fel. Mielőtt kimondta volna nevét, ki lehetett találni, hogy ő Teleszphorosz.¹⁷ Mindenesetre elmondta, ki ő, és kimondta a nevét is, miután pedig megérintette a fejét – odaállt a párnájához, amelyen feje nyugodott –, hirtelen meggyógyította betegségéből, és ezután láthatatlanná vált. Az ifjú így ekkor isteni jelet kapott és az istenek szeretetét. 8. Miután rövid időt Lükíában egy grammatikosz iskolájában töltött, az egyiptomi Alexandriába távozott, immár az erkölcsi erények ismertetőjegyei birtokában, és megnyerte ezekkel az ottani tanárok szívét is. Mindenesetre a számos alexandriai kollégája által elismert szofista Leónasz¹⁸ – gondolom, az iszaurai származású – nemcsak retorikai tanítását osztotta meg vele, hanem arra érdemesítette, hogy nála lakjon. Elintézte, hogy feleségével és gyermekeivel együtt éljen, mintha csak ő is a törvényes gyermeke lenne. Megismertette azokkal is, akik Egyiptomban vezető tisztségeket töltöttek be, ők pedig az ifjú természetes éleselméjűségétől és erkölcsének nemességétől elragadtatva a legjobb barátai közé sorolták őt. Az egyiptomi papi nemzetségből származó Órion grammatikosz iskoláját is látogatta, aki olyan alaposan ismerte mesterségét, hogy saját műveket is írt, amelyeket mások hasznára hátrahagyott halála után.¹⁹ Ezenkívül Proklosz a latin iskolák kurzusain is részt vett, és rövid idő alatt nagy eredményt ért el ezekben a tanulmányokban is. Kezdetben ugyanis az apja hivatását szánták neki, aki ezen a téren nagy hírnévre tett szert a császárvárosban²⁰ tisztességes ügyvédi tevékenységével. Úgy tűnt, az ifjú Proklosz ekkor a retorika iránt vonzódott leginkább, mert még nem kóstolt bele a filozófiai tanulmányokba, a retorikában pedig felettébb nagy megbecsülést szerzett, és rendkívüli csodálatot keltett tanuló társai és tanárai szemében is tökéletes beszédképességgel és gyors felfogóképességgel, úgyhogy lelki alkata és tevékenysége alapján inkább tanár volt, mint diák.

¹⁶ A Muszégetész, azaz a „Múzsákat vezető” isten, Apollón.

¹⁷ Teleszphorosz Aszklépiosznak, a gyógyítás istenének fia.

¹⁸ Erről a Leónaszról kizárólag Marinosz munkája alapján van tudomásunk. A császárkorban a „szofista” (*szophisztész*) megnevezés a szókratészi és platóni hagyományban hozzátapadt pejoratív melléközőgétől fokozatosan megszabadult, és jórészt a retorikatanárt jelentette, aki jelentős társadalmi és kulturális presztízzsel bírt.

¹⁹ Az Órion személynév utal Hórusz istenre és a grammatikosz származására, aki Leónasz kollégája volt, és Proklosz alexandriai tartózkodása idején retorikát tanított.

²⁰ Konstantinápoly szokásos megnevezése.

9. Még amikor a szofista Leónasz tanítványa volt, az elhívta, hogy utazzon el vele együtt egy látogatásra Büzantionba, amivel kedvében járt barátjának, Theodorosznak, Alexandria akkori kormányzójának, ennek a kiváló és nagyszerű, filozófiát szerető férfiúnak. Proklosz pedig, bár fiatal volt, igen lelkesen követte a mesterét, úgyhogy nem szakította meg nála retorikai tanulmányait. Az igazat szólva, a jó szerencse vezette azonban újra az istennőhöz, születése okához. Hiszen amikor ideérkezett, az istennő a filozófia tanulmányozására biztatta, és hogy meglássa Athén iskoláit is.

Először pedig visszatért Alexandriába, és abbahagyta retorikai és egyéb korábbi tanulmányait, és az ottani filozófusok előadásait kezdte látogatni. Az arisztotelészi tanokat a nagy hírnévű filozófus, Olümpiodórosz segítségével sajátította el.²¹ Matematikából Hérónhoz szegődött,²² ehhez az istenfélő és a tudás útjain tökéletes képzettséget szerzett férfiúhoz. Ezek a férfiak is oly nagyra becsülték az ifjú jellemét, hogy Olümpiodórosz a filozófiában járatos leányát hozzá kívánta adni, Hérón pedig az általa gyakorolt istenkultusz összes formáját meg merte mutatni neki, és folyamatos szállást kínált számára. Amikor Proklosz Olümpiodórosz hallgatója volt – ennek a beszéd terén nagy képességű férfiúnak, akit a könnyedsége és gyors érvelése miatt csak kevés hallgató volt képes követni – és kijött előadásáról, emlékezetből szóról szóra elismételte társainak az előadást, jóllehet az terjedelmes volt, amint azt Gázai Ulpianosz, egyike az iskolatársainak, elmondta nekem, egy olyan férfiú, aki maga is élete nagy részét a filozófiának szentelte.²³ Sőt, Arisztotelész logikai írásait is könnyedén emlékezetébe véste Proklosz, jóllehet csupán pusztá felolvasásuk is nehézséget okozott olvasói számára.

10. Miután ezeknél a mestereknél tanult Alexandriában, akik, amennyire tőlük tellett, együttlétük révén hasznára voltak Proklosznak, és mivel úgy tűnt számára, hogy egyikük a nyilvános előadása során filozófushoz egyáltalán nem méltó gondolatot adott elő magyarázataiban, szakított ezekkel az iskolákkal, majd egyszerre csak visszaemlékezett a büzantioni isteni látásra és isteni hívásra, és minden ékesszólás és filozófia védnök istenei és jó daimónjai egyfajta ünnepi kíséretével Athénbe hajózott. Azért pedig, hogy Platón utódlása hamisítatlanul és tisztán megőrződjön, az istenek a filozófia védnök istennőjéhez vezették Prokloszt, amint azt nyilvánvaló módon igazolták odaérkezésének első mozzanatai és azok a valóban isteni jóslatok, amelyek világosan előre jelezték neki, hogy ő az atya örököse, és égi határozat folytán ő lesz az utód.

²¹ Erről az Arisztotelész-kommentátor Olümpiodóroszról csak Marinosz alapján van tudomásunk. Nem keverendő össze a 6. században élt újplatonista Olümpiodórosszal.

²² A számos Hérón nevű ókori személy egyikével sem tudjuk azonosítani a Marinosz által itt említett Hérónt.

²³ Gázai Ulpianosz Proklosz tanulótársa volt Szürianosz iskolájában. Marinosz valószínűleg tőle kapta az információkat Proklosz ifjúkoráról.

Amikor ugyanis kikötött Pireuszban, és jelezték érkezését a városiak számára, a szofisztika terén később hírnévre szert tevő, ekkoriban pedig még az athéni tanároknál tanuló Nikolaosz lement a kikötőbe, hogy ismerősként üdvözlje őt, és honfitársaként vendégül lássa. Nikolaosz ugyanis lükiai volt.²⁴ Bevezette tehát Prokloszt a városba. Ő pedig, amikor érezte a gyaloglás okozta fáradtságot az úton, Szókratész emlékművénél – nem tudta és nem is hallott arról, hogy éppen ott szoktak gyülekezni Szókratész tisztelői – megkérte Nikolaoszt, hogy álljanak meg egy kicsit, hadd üljön le és ha lehet, hozzon neki valahonnan vizet. Mert, amint mondta, nagy szomjúság gyötörte. Nikolaosz pedig készségesen hozott neki vizet, mégpedig nem máshonnan, mint éppen e szent helyről. A forrás ugyanis nem messze volt Szókratész sztléljétől. Azt, hogy ott ivott először, Nikolaosz rögtön jósjelként fogta fel, és ki is mondta, hogy jósjel, miszerint Szókratész emlékművénél ült le és ebből a forrásból ivott először attikai vizet. Proklosz pedig felállt, térdet hajtott, majd elindult a város felé. Amikor aztán felért az Akropoliszhoz, a bejáratnál ott találta a kapuórt, aki éppen be akarta reteszelni a kaput. Az pedig így szólt – az illető ember szavait idézem: „Igazából, ha nem jöttél volna, bezártam volna.” Miféle jósjel lehetett volna világosabb? Mi szükség értelmezéséhez egy Pollészre, egy Melampuszra²⁵ vagy hozzájuk hasonlókra?

11. Athénban sem becsülte sokra a rétoriskolákat, jóllehet a rétorhallgatók körülrajongták, mintha miattuk jött volna ide. A filozófusok közül elsőként Szürianossal,²⁶ Philoxenosz fiával találkozott. Találkozásukon pedig jelen volt Lakharész is,²⁷ a filozófusok tanításával teljességgel átitatott férfiú, magának a filozófusnak a tanulótlársa, aki egyébként a szofisztika terén is oly nagy csodálatra tett szert, mint Homérosz a költészetben. Tehát, amint mondtam, ő is jelen volt. Estefelé járt már az idő ekkor. Bizony egészen addig beszélgettek, amíg a Nap le nem nyugodott, és meg nem jelent a Nappal való együttállásából először kilépő Hold.²⁸ Megpróbálták hát elbocsátani az ifjút, és elbúcsúztak tőle, mert idegen volt, hogy végre magukban legyenek, és egyedül imádkozzanak az isten-nőhöz. Proklosz pedig, amikor néhány lépést tett, és ő is meglátta még magából a házból a megjelenő Holdat, ott helyben levette lábbelijét, és szemük láttára

²⁴ Nikolaosz a lükiai Mürában született 410 körül, Athénben tanult, később Konstantinápolyban tanított retorikát. Retorikai szakkönyvei fennmaradtak. Nyilván nem azonos a szintén lükiai Múra szülöttjével, a híres keresztény Nikolaossal, Szent Miklóssal.

²⁵ Homályos jóslatok értelmezői. Melampusz ismertebb volt, frásai is léteztek jóslási technikák tárgyában. Egyiptomi papként is számon tartották.

²⁶ Szürianosz (megh. 437 körül) az athéni újplatonikus iskola vezetője, Plutarkhosz tanítványa és Proklosz mestere. Négy könyv maradt fenn Arisztotelész *Metafizikájához* írt kommentárjából, valamint a Hermeiasz által lejegyzett *Phaidrosz*-előadásokból. Alapvetően a Jamblikhosz által képviselt neoplatonikus irányt követte, és számos érv szól amellett, hogy Szürianosz Proklosz rendszerező munkásságának első számú forrása volt.

²⁷ Lakharész filozófusnak indult, Damaszkiosz szerint inkább ehhez volt meg a természetes adottsága, mint a szofisztikához, amely később a hivatása lett. Athénben tanított retorikát, a mürai Nikolaosz is az ő tanítványa volt.

²⁸ Ez az újhold ünnepe, amelyet a görögök körültekintő gondossággal ünnepeltek meg.

üdvözölte az istennőt. Lakharész pedig, mivel megdöbben az ifjú nyíltságán, istenektől sugallva Platónnak a kiváló természetűekről szóló eme szavait idézte a filozófus Szürianosznak: „Nagyszerű jó lesz ő, vagy éppen ellenkezőleg.”²⁹

Az athéniakhoz való érkezésekor a filozófusnak címzett számos isteni jósjel közül elég volt ezt a néhányat említenünk. 12. Szürianosz pedig magához vette Prokloszt, és bemutatta a nagy Plutarkhosznak, Nesztoriosz fiának.³⁰ Ő pedig, amikor látta az ifjút, aki még nem volt húszéves, és megértette elhatározását és nagy lelkesedését a filozófusi életforma iránt, nagyon megörült, és késznek mutatkozott filozófiai leckéket adni neki, jóllehet kora miatt ez nehézségekbe ütközött. Plutarkhosz ugyanis igen idős volt már. Proklosz tehát vele olvasta Arisztotelésznek *A lélekről* szóló munkáját és Platón *Phaidónját*. A nagy Plutarkhosz az ifjú ambícióját eszközként használva rávette, hogy jegyezze le az elmondottakat, és azt mondta neki, hogy ha elvégzi az iskolát nála, egyszer még ő is kommentárt fog készíteni a *Phaidónhoz*.³¹ Mivel egyéb módon is örömet lelte benne, hiszen tapasztalatot szerzett az ifjúnak a szép dolgok iránti elhivatottságáról, folyton „gyermekemnek” szólította, és azt akarta, hogy nála lakjon. És mivel látta, hogy az állati táplálékkal szemben kitartóan absztinens, azt javasolta neki, hogy ne tartózkodjon teljes mértékben ettől, mégpedig azért, hogy teste alkalmas legyen a lelki tevékenységek szolgálatára. Plutarkhosz a filozófus Szürianosznak is ezt javasolta az ifjú vegetarianizmusa kapcsán. Az isteni fő pedig, ahogyan azt gyakran emlegette nekünk, ezt válaszolta az öregnek: „Engedd meg, hogy megtanulja mindazt, amit kívánok, miközben szigorú absztinenciát gyakorol, legfeljebb egyszer majd, ha kész rá, meghal.” Ebből is látható, hogy tanárai minden módon gondját viselték.

Az öreg mintegy két évig élt még Proklosz Athénbe való érkezése után, és amikor meghalt, rábízta az ifjút utódjára, Szürianoszra, ahogyan unokáját, Arkhiadaszt is. Ő pedig átvette Prokloszt, és nemcsak a tanítások terén volt igen nagy hasznára, de később házába is fogadta, megosztotta vele a filozófusi életvezetést is, mert megtalálta benne azt a tanítványt és utódot, akit régóta keresett, azt, aki képes befogadni az ő hatalmas tudományát és az isteni tanításokat.

13. Bizony nem egészen két év alatt Szürianosz átolvasta Proklosszal Arisztotelész összes munkáját, a logikai, etikai, politikai, természetfilozófiai írásait és az ezeknél magasabb rendű, teológiai tudományról szólót. Miután pedig ezek révén, mint egyfajta előzetes áldozatok és kisebb misztériumok révén, megfelelő bevezetést nyert, szép lassan elért Platón műstagógiájához, mégpedig „lépteire

²⁹ Vö. Platón: *Állam* VI, 491e1–6. Ez nem szó szerinti idézet, ám a császárkorban elterjedt, Platónnak tulajdonított mondás. Lehet, hogy Marinosz a *Kisebbik Hippiasz* 375e8–376a1 vagy a *Kritiasz* 44d6–10 szövegeire gondolt.

³⁰ Plutarkhosz (megh. 432) az athéni újplatonista Akadémia első vezetője.

³¹ Proklosz valóban készített kommentárt Platón *Phaidón* című dialógusához, ez a munkája azonban elveszett.

vigyázva” – mint a mondás tanítja³² –, és Platón valóban isteni kultusza terén a lélek zavartól mentes szemével, az ész tiszta kilátópontján eljutott a misztérium szemléléséig.³³ Proklosz tehát éjjel és nappal virrasztva, aszkézissel és szorgalommal összefoglalta, kritikusan megrostálta és leírta az elmondottakat. Rövid idő alatt annyi mindent elvégzett, hogy huszonnyolc éves korára nagyszámú írást készített, köztük a valóban elegáns és tudománnyal teli *Timaiosz-kommentárt*. E tevékenység eredményeképpen pedig jelleme még tökéletesebbé vált, és a tudomány mellett az erényekre is szert tett.

14. És bizony elolvasva Arisztotelész politikai írásait, valamint Platón *Törvények* és *Állam* című műveit, az etikai erény mellé a politikai erényeket is megszerezte. Azért pedig, hogy ne tűnjön olyanak, aki csak beszél, de nem tesz semmit, viszont mivel a magasabb rendű dolgokkal való foglalkozása miatt akadályoztatva volt politikai működése, ezért elhívta az istenek által kedvelt Arkhiadaszt. Tanította őt és bemutatta neki a politikai erényeket és eljárásaikat, és – ahogyan a futókat biztatják – biztatta mind az összes város közös ügyeivel való foglalkozásra, mind pedig az egyes városok saját javát előmozdító tevékenységre, mégpedig tekintettel az összes erényfajtára, de különösképpen az igazságosságra. Tevékenységével pedig egyfajta versengést idézett elő Arkhiadaszban. Megmutatta neki a nagyvonalúságot a vagyon és a bőkezűség kapcsán azzal, hogy olykor a barátainak, olykor a rokonainak, idegeneknek és polgártársainak is pénzt juttatott, és így minden szempontból a vagyonszerzés vágya fölött állónak mutatkozott. Városi építkezésekre is jelentős összegeket adományozott, amikor pedig meghalt, Arkhiadasz mellett a városra hagyta vagyonát, saját szülővárosára és az athéniakra. Ilyennek mutatkozott az igazságszerető Arkhiadasz is a saját természete és Proklosz szeretete okán kortársaink előtt, úgyhogy amikor valaki meg akart emlékezni róla, csak akként szólt róla felülmúlhatatlan dicsérrettel, hogy a „legvallásosabb Arkhiadasz”. 15. A filozófus pedig maga is bekapcsolódott olykor politikai döntésekbe: részt vett a város ügyeit tárgyaló közös gyűléseken, és okos tanácsokat osztott a vezetőknél az igazságos kormányzásról, mégpedig nem csupán kéréssel, hanem egyfajta filozófusi szókimondással kényszerítve mindegyiküket arra, ami helyes. Hasonlóképpen gondot fordított rá, hogy hallgatói illendően viselkedjenek a közösségben, s hogy mértékletes legyen magatartásuk, mégpedig nem pusztán szóval tanítva őket, hanem inkább egész élete során mintaszerű tevékenységével, amellyel a többiek számára mintegy a mértékletesség példaképe lett.

Ami pedig a politikai bátorságot illeti, igazi Héraklésznek mutatkozott. Mert amikor viharba került és nehézségek hullámverésébe, és amikor tüphóni sze-

³² A késő császárkorban népszerű mondás, amely elsőként a *Káld jóslatok* gyűjteményből adatolható (fr. 176). Szó szerint: „nem küszöböt átlépő lábbal odaérve”.

³³ Az *epopteia* kifejezés főnévi igenévi alakja szerepel itt. A szó az eleusiszi misztériumba való teljes beavatás megjelölésére szolgál, a filozófiai irodalomban pedig az első princípium szemlélését jelölték vele.

lek fűjtak a hagyományos életvezetéssel szemben, méltóságteljesen és rendületlenül vezette életét még a veszélyek között is ez a férfiú. És amikor egyszer bizonyos gigászi saskeselyűk okozta veszélyhelyzetbe került, megvizsgálva a dolgot, a mindenség fordulatának engedelmeskedett, és ahogy volt, elhagyta Athént és Ázsia felé vette útját.³⁴ Ez az út pedig a leghatalmasabb jóhoz vezetett. Az istenség tette lehetővé ezt az utazást azzal a szándékkal, hogy ne maradjon Proklosz beavatatlan az ottani igen ősi, még épségben megőrzött kultuszokba. A náluk meglévő vallási cselekményeket ugyanis világosan megértette, ők pedig a filozófus útmutatásának megfelelően teljesebb módon sajátították el az istenek kultuszáról azt, amiről az eltelt hosszú idő miatt megfeledkeztek. Mindezt megtette, és ennek megfelelően élt olyannyira rejtőzködve, amennyire még a püthagóreusok sem, akik tanítómesterük „élj rejtőzködve” maximáját szem előtt tartva visszavonult életet éltek.³⁵ Csak egy évet töltött Lüdiában, azután a bölcsességszerető istennő³⁶ gondviselése révén visszatért Athénbe.

Így tehát természettől és gyakorlás révén a kezdetektől fogva rendelkezett a bátorság jegyeivel, utána pedig azt tudással és oksági érveléssel kötözte meg.³⁷ És még egyéb módon is megmutatta gyakorlati politikai képességét; levelet írt a városvezetőknek és ezzel jót tett az egész városnak. Szavaim tanúi pedig azok az emberek, akikkel jót tett, először is az athéniaiak, azután az androsziak és mások egyéb népek közül. 16. Ennélfogva felvirágoztatta a retorikai gyakorlatokat, és ő maga is segítette a hozzá fordulókat, a vezetőktől gabona és egyéb élelmiszer kiutalását kérelmezte számukra, mindegyiküknek érdemük szerint. Mindezt nem körülbíráskodás nélkül és merő szívességből tette, hanem akikkel jót tett, azokat arra kényszerítette, hogy buzgón végezzék saját feladataikat, és ezekről kikérdezte őket, és ezek kapcsán magyarázatot adott. Mindnek megfelelő megítélője volt ugyanis. Ha pedig valamelyiküket a maga szakmájában meglehetősen hanyagnak találta, igen határozottan figyelmeztette, úgyhogy haragosnak tűnt és felettébb becsvágyónak, mert arra törekedett, és ugyanakkor képes is volt arra, hogy mindent helyesen ítéljen meg. Becsvágyó volt, de becsvágya, ellentétben másokéval, nem állt szenvedély szolgálatában. Csak az erény és a jó irányában volt becsvágyó, és aligha válhat nagyszerűvé az az ember, akiben nincs meg az ilyen erély. Indulatos is volt, ám ezt nem is ennek veszem, hisz ugyanakkor szelíd is volt, ugyanis gyorsan lehiggadt, és egy cserépdarab perdülésének ideje

³⁴ Marinosz képes beszéddel itt arra utal, hogy Proklosznak a keresztényekkel támadt veszélyes konfliktusa, ami miatt kénytelen volt elmenekülni.

³⁵ Az „élj rejtőzködve” szentenciát általában Epikurosz személyéhez kötötték, ám létezett olyan felfogás is, hogy Püthagoraszról ered.

³⁶ Athéné mellékneve a *philoszophosz*.

³⁷ Utalás Platón *Menón*jára (98a3–4), ahol Szókratész a tudás és az igaz vélemény különbségét azzal érzékelteti, hogy a tudás indoklást, bizonyítást is nyújt, ezzel köti meg, teszi szilárdná az ismerettartalmat, míg a vélekedés bizonyos idő után elillan a lélekből. Marinosz itt arról beszél, hogy Proklosz természettől fogva és gyakorlás révén szert tett a bátorsághoz tartozó jellemvonásokra, később azonban ezeket tudománnyal és bizonyító érveléssel fejlesztette.

alatt, viaszként lágyult meg a haragja.³⁸ Ugyanabban a pillanatban, amikor úgy-szólván terrorizálta őket, együttérzést mutatott irányukban, és jócselekedetekre biztatta őket magukat is, és az ő érdekükben a városvezetőket is.

17. Proklosznak eme sajátos együttérzése kapcsán olyasmi jutott eszembe, amiről szerintem egyetlen más ember kapcsán sincs tudomásunk. Házasság és gyermeknemzés kérdésében nem rendelkezett semmiféle tapasztalattal, mert nem volt ilyen szándéka, jöllehet származása és gazdagsága révén számos nagyszerű házassági ajánlat kínálkozott számára, de mindettől a kötöttségtől, mint mondtam, szabad volt. Mégis, összes társa és barátja, azok rokon gyermekei és feleségei gondját viselte, mintha csak közös atyjuk és létezésük oka lett volna. Ugyanis minden módon törődött mindegyikükkel életük során. Ha valamely ismerőse megbetegedett, először is buzgón könyörgéseket intézett érte az istenekhez himnuszok és szertartások formájában, azután nagy odaadással meglátogatta a beteget, orvosokat hívott, sürgette őket, hogy haladéktalanul gyakorolják hivatásukat. Bizonyos esetekben ő maga is igen szakavatott javaslatokkal állt elő, és így számos beteg a legsúlyosabb veszélyektől szabadult meg. Aki tudni szeretné, hogy milyen emberséggel viseltetett megbízhatóbb szolgálai iránt, az e boldog férfiú végrendeletéből megtudhatja. Minden ismerőse közül azonban különösen Arkhiadaszt és Arkhiadasz családtagjait kedvelte, elsősorban azért, mert a filozófus Plutarkhosz leszármazottja volt, azután pedig a püthagoraszi barátság okán, amelyet Arkhiadasz iránt táplált, akinek egyszerre volt tanulóháza és tanára. Úgy tűnik, hogy az ilyen felettébb nemes kettős jellegű barátság a régi idők híradásaiban ritkán fordult elő. Semmi sem volt ugyanis Arkhiadaszban, amit Proklosz nem kívánt, és megfordítva is, Prokloszban sem volt semmi, amit Arkhiadasz nem kívánt.

18. Miután immár Proklosz politikai erényéről összefoglalóan – az igazsághoz képest keveset szólva – megfelelő módon és a barátság pecsétjével ellátva pontot tettünk, térjünk át a katartikus erényekre, mert ezek különböznek a politikai erényektől. Bár meglehet, a politikai erények feladata is valamiféleképpen a lélek tisztítása és felkészítése arra, hogy amennyire lehet, független módon felügyelje az emberi dolgokat, hogy elnyerje az istenséghez való hasonlatosságot, ami a lélek legnemesebb végcélja,³⁹ ám nem ugyanazon a módon különül el minden erény, hanem egyik inkább, másik kevésbé. Mert a politikai erények is egyfajta tisztulások, a még itt élőket díszítik és jobbá teszik, megszabják és mérsékelik az indulatokat is és a vágyakat is, és összességében a szenvedélye-

³⁸ A „cserépdarab perdülése,” ami a játékkocka dobását jelenti, Platón *Államának* (VII, 521c5) szövegében is szerepel, a gyors változás metaforájaként jelenik meg itt is. Viaszhasonlaltal is él Platón a *Törvények* I, 633d3 szövegében, továbbá a *Theaitétosz* 194c5–d7-ben a lélek vonatkozásában. Marinosz itt azt hangsúlyozza, hogy Proklosz az erélyes indulat fölött racionális kontrollt gyakorolt.

³⁹ Platón: *Theaitétosz* 176b1.

ket is, valamint megsemmisítik a hamis vélekedéseket.⁴⁰ Az ezeknél magasabb rendű katartikus erények viszont teljességgel elválasztják és eloldozzák a lelket a keletkezés ólombevonatú⁴¹ valóságától, és azon munkálkodnak, hogy az itteni dolgoktól történő elfutás⁴² akadálytalan legyen.

Ezeket az erényeket a filozófus egész filozófusi élete során gyakorolta, és nemcsak szóban tanította meg némelyikükről szépen, hogy mik is, és miképpen tehet rájuk szert az ember, hanem inkább az erények szerinti életével, és minden egyes alkalommal olyan cselekedeteket hajtott végre, amelyek lehetővé tették lelke elkülönülését. Éjjel és nappal élt az előző, vízhintő és egyéb tisztító szertartásokkal, legyenek azok orphikus vagy káld rituálék, és minden hónapban haladéktalanul megmerítkezett a tengerben, olykor kétszer vagy háromszor is, és mindezt nemcsak akkor tette meg, amikor ereje teljében volt, hanem élete alkonyán is szüntelenül követte ezt a szokást, mintha csak egy előírást teljesítene.

19. Az evést és ivást szükségképpen követő élvezetek elhárítása érdekében erőfeszítéseket tett azért, hogy ezek ne háborgassák.⁴³ Igen kevés táplálékot vett ugyanis magához, és legtöbbször tartózkodott a lelkes lények húsának evésétől. Ha pedig olykor nehezebb időszakok megkövetelték a húsfogyasztást, csak megkóstolta, és ezt is csak a szertartás kedvéért tette. A római vagy korábban fríg Istenanya ünnepén gyakorolt tisztító rítusokat minden hónapban elvégezte, az egyiptomiaknál bevett munkaszüneti napokra még náluk is jobban ügyelt, és személyes okokból az isteni epifániák bizonyos napjait is megünnepelte. Minden holdhónap utolsó napján ugyanis semmit sem evett, az újhódat fényesen és szent módon megünnepelte, minden egyes nép forgalomban lévő nevezetes ünnepét szabályosan megtartotta, és másokkal ellentétben ezeket nem valamilyen pihenésre vagy testi töltekezésre irányuló szándékkal cselekedte, hanem virrasztásra, himnuszéneklésre és hasonlókra szóló alkalmaknak tekintette. Ez pedig nyilvánvaló saját himnuszszövegei alapján is, amelyek nemcsak a helléneknél becsben tartott dicsőítéseket tartalmazzák, de a gázai Marnaszt, az orosz-lánt ölelő Aszklépioszt, egy az arabok körében felettébb tisztelt istent, Thüandritészt, a még Philében is nagyra becsült Íziszt és egyszerűen az összes többit is dicsőítik.⁴⁴ Sőt, ez a felettébb istentisztelő férfiú folyamatosan hangoztatta szokásos mondását, hogy a filozófusnak nemcsak egy bizonyos város, és nem is csak néhány nép papjának, hanem az egész világ közös *hierophantészének* kell lennie.

⁴⁰ Plótinosz: *Enn.* I,2,2,13–17. A politikai és katartikus erények viszonya kapcsán Marinosz Plótinosz értekezésének egészét tartja szem előtt.

⁴¹ Platón: *Állam* VII, 519b1.

⁴² Platón: *Theaitétosz* 176b1; Plótinosz: *Enn.* I,2,3,6; I,2,5,7–9.18.

⁴³ Plótinosz: *Enn.* I,2,5,7–9.18.

⁴⁴ Proklosz *Himnuszok* címmel reánk maradt szövege a 4., *Káld jóslatok* isteneit ünneplő darabja kivételével csak görög istenekről szól.

Íme, így formálta magát tisztító és szent módon az önmegtartóztatás körébe eső dolgokban. 20. A fájdalmakat távol űzte, és ha olykor valamelyikkel találkozott, azt szelíden elviselte és csökkentette azáltal, hogy az, ami őbenne a legnemesebb rész volt, nem szenvedett vele együtt. Bátor lélekjelenlétét szépen mutatja végső betegsége is. Amikor ugyanis ettől szenvedett, és súlyos fájdalmai voltak, folyamatosan igyekezett visszaverni a fájdalmakat. Mindannyiunkat felszólított, hogy szavaljunk himnuszokat, és amikor elszavaltuk a himnuszokat, teljes békesség és nyugalom váltotta fel a szenvedéseket. És ami még ennél is csodálatosabb, emlékezetben tartotta a szavakat, jóllehet szinte minden emberi dolog kiesett emlékezetéből, mert bénultság nehezedett rá. Amikor ugyanis elkezdtek szavalni a himnuszokat, ő fejezte be azokat, leggyakrabban az orphikus költeményeket. Ez történt ugyanis akkor is, amikor ott voltunk és felolvastuk ezeket. És nem csupán a testi szenvedésekkel szemben maradt ekként mentes az emócióktól, hanem még inkább a külső körülmények folytán bekövetkező és irracionálisnak tűnő eseményekkel szemben is. Mindig, amikor ilyesmi történt, ezt mondta: „Igen, így van ez, így szokott történni.” Úgy tűnt nekem, érdemes megemlékezni erről a mondásáról, amely elegendő bizonyossága a filozófus lelki nagyságának. Amennyire lehetett, haragját is kioltotta, úgyhogy az vagy egyáltalán nem mozdult meg, vagy pedig nem az értelmes lélekrész jött vele együtt indulatba, hanem a másik lélekrész, mégpedig akaratlanul, de ez is alig és gyöngén.⁴⁵ Szerintem a természetes szerelmi vágyakhoz is csak annyi köze volt, ami legfeljebb a képzetekig terjedt, és ezekhez is csak akaratlanul.⁴⁶

21. És így mindentől elzárva magát és visszahúzódva önmagába a boldog férfiú lelke szinte elvált a testtől,⁴⁷ még ha úgy is tűnt, hogy a test visszatartotta. Lelke számára ugyanis a belátás már nem olyan volt, mint a politikai belátás esetében, azaz a helyes cselekvés a másképpen is lehetséges dolgok kapcsán, hanem olyan, ami önmagánál fogva tiszta, önmagára irányuló gondolkodás, amely egyáltalán nem osztja a test véleményét. Ami a mértékletességet illeti, az nála azt jelenti, hogy semmi köze sincs semmi alacsonyabb rendűhöz: nem a szenvedély mérséklése, hanem a teljes szenvedélymentesség. A bátorság az ő lelke számára az, hogy nem fél a testtől való különválástól. Mivel az értelem és az ész vezérelte Prokloszt, a lélek tökéletlenebb részei pedig nem szegültek ellene, egész élete során katartikus igazságossággal ékeskedett.

22. Szerencsés természete és tudományos képzettsége által vezettetve az érének eme fajtájától immár könnyedén és szelíden, mintegy templomi lépcsőkön előrehaladva emelkedett fel a nagyobb és az előzőeknél is magasabb rendű érényekhez. Minthogy már teljességgel megtisztult és túllépett a keletkezés világán,

⁴⁵ Plótinosz: *Enn.* I,2,5,11–14.

⁴⁶ Plótinosz: *Enn.* I,2,5,18–21.

⁴⁷ Plótinosz: *Enn.* I,2,5.6.

az itteni narthékhordozókat figyelmen kívül hagyva, bakkhoszi extázissal⁴⁸ fordult az első princípiumokhoz, és saját szemével szemlélte az ottani boldogító látványokat. Immár nem diszkurzív és bizonyító következtetések révén nyerte el a rájuk vonatkozó tudást, hanem mintegy látással, az értelmi aktivitás egyszerű koncentrációjával szemlélte az isteni észben található mintákat és azt az erényt, amit szoros értelemben immár nem is a „belátás” szóval nevezhetünk meg, hanem inkább a „bölcesség” vagy valami más, ennél is magasztosabb kifejezéssel. A filozófus tehát ennek az erénynek megfelelően működött, és az összes hellén, barbár, valamint a mitikus költeményekbe rejtett teológia ismeretére könnyedén tett szert, és azok számára, akik akarták is és képesek is voltak követni őt, napvilágra hozta, és mindet nagyszerű isteni elragadtatással magyarázta el és hozta összhangba egymással. Az összes régebbi iratokat áttanulmányozta, és amit a kritikus vizsgálat során életerősnek talált közülük, azt örökbe fogadta, amit viszont satnyának, azt mint kifogásolhatót, teljességgel elvetette.⁴⁹ Sőt, azokat az írásokat, amelyek ellentmondtak a helyes tanításoknak, részletesen megvitatott bizonyítással cáfolta meg, és az összejöveteleken világos és erőteljes módon, pontról pontra végigmenve semmisítette meg az összes ilyen szövegben található állítást. Mérföldkő munkaszeretete volt ugyanis. Naponta öt előadást tartott, olykor még többet is, legtöbbször körülbelül hétszáz sort írt, azután más filozófusokkal is összejött, este pedig ismét előadásokat tartott, amelyek nem kerültek lejegyzésre. Mindezt pedig hosszas és az istenek tiszteletének szentelt éjszakai virrasztás, valamint a felkelő, delelő és lebukó Nap előtt végzett imádság után tette.

23. Proklosz számos, korábban nem ismert, lelki, értelmi és még istenibb valóságokra vonatkozó tanítás szülőatyja is volt. Ő ismerte fel ugyanis elsőként, hogy a lelki képességeknek van olyan fajtája, ami egyidejűleg sok formát képes szemlélni, ezt pedig joggal helyezte az ész együttes módon és egyetlen aktussal mindent megragadó gondolkodása és a lelkeknek egyetlen forma vizsgálata során történő módosulása közötti helyre. Aki akarja, átvizsgálva írásait találkozhat más egyéb felfedezésével is. Ezekről az írásokról most nem szólnék, nehogy az egyes kérdések részletes tárgyalása miatt túlságosan terjengős legyen az értekezés. Aki pedig elolvassa ezeket, rá fog jönni, hogy mindaz, amit előzőleg vele kapcsolatban elmondtunk, igaz; és még inkább akkor, ha ismerte volna és látta volna, hogyan magyaráz, és hallotta volna gyönyörű, Platón és Szókratész születésnapja tiszteletére évenként előadott beszédeit. Láthatóan isteni sugallat hatására beszélt ugyanis, és bölcs szája valóban hózivatarhoz hasonlóan ontotta szavait.⁵⁰ Ragyogással teltnek tűnt szeme, és arca egyéb részei isteni világosságot nyertek. Bizony, amikor az előadásán egyszer jelen volt egy híres, igaz szavú és egyéb tekintetben is becsületes, Rufinus nevű politikus, isteni fényt látott feje

⁴⁸ Platón: *Phaidón* 69c8–d1.

⁴⁹ *Theaitétosz* 151e 6.

⁵⁰ *Iliász* III. 222.

körül. Amikor pedig az befejezte előadását, Rufinus fölállt, térdet hajtott előtte, és esküvel adta hírül ezt az isteni látomását. Ez pedig ugyanaz a Rufinus, aki jelentős pénzösszeget kínált Proklosznak akkor, amikor a veszély elmúltával visszatért Ázsiából. Ő azonban semmibe vette ezt a felajánlást, és egyáltalán nem kívánta elfogadni.

24. Térjünk azonban vissza eredeti tervünkhöz, miután Proklosz kontemplatív bölcsességének témájáról, ha nem is eleget, de már szoltunk. A következőkben tehát arról kell beszélni, mi is az az igazságosság, amely az erényeknek ehhez a fajtájához tartozik. Ez az igazságosság ugyanis már nem a részek összességében áll, mint azok az igazságosságok, amelyekről fentebb volt szó, nem is bizonyos dolgok másokkal való megegyezésében, jóllehet ez az igazságosság is úgy határozható meg önmagában véve, hogy valami betölti a saját feladatát, csak éppen a definíció kizárólag az értelmes lélekre vonatkozik. Semmi más sem a sajátja, mint hogy működése az ész és az istenség felé irányul. Ez az, amit a filozófus elsősorban művelt. És bár a mindennapi fáradtságos munka során alig volt pihenése, amikor teste álomba merült, szinte még akkor sem szűnt meg gondolkodni. Mégis, amilyen korán tehát csak lehetett, mint a lélek egyfajta tétlenségét, ezt az alvást is lerázta magáról, és amikor még nem jött el az imádságok ideje, mert még nem sok telt el az éjszakából, és egymagában volt az ágyban, vagy himnuszokat költött, vagy éppen tanításokat vizsgált, és napkezdet után felkelt és lejegyezte azokat.

25. Rendelkezett a kontemplatív erényekkel együtt járó és azokat kísérő mértékletességgel. Ez pedig a lélek befelé, az ész felé fordulása, mégpedig olyan állapotban, amelyet semmi más sem érinthet és zavarhat meg.

A kontemplatív erényekhez kapcsolódó bátorság tökéletesen kifejlődött benne, mert szenvedélymentességre törekedett annak kapcsán, amivel foglalkozott, lévén szenvedélymentes a természete. Plótinosz szavainak megfelelően egész élete során nem emberi életet élt, nem a jó emberét, akitől a politikai erény szerinti élet várható el, hanem odahagyta azt, és egy másik életre, az istenekére cserélte. Hiszen nála a hasonlónak a válás az istenekhez és nem a jó emberekhez való hasonlónak a válás.⁵¹

26. Az ilyen erényeket már akkor is gyakorolta, amikor Szürianosz filozófus előadásait látogatta és a régebbi szerzők műveit tanulmányozta. Az orfikus és a káld teológiának csak az elemeit, mintegy magvait kapta meg mesterétől, mert nem volt alkalma vele tanulmányozni az orfikus költeményeket, amelyek kommentálását ugyan Szürianosz javasolta neki és a szír filozófusnak, Domninosznak,⁵² nevezetesen, hogy a kettő közül vagy Orpheusz költeményeit, vagy pedig

⁵¹ Plótinosz: *Enn.* I,2,7,1; 6,24–26; 7,24–28.

⁵² Larisszai Domninoszt Damaszkiosz többször említi *Iszidórosz-életrajzában* (fr. 218, 221, 227, 228), Proklosz kétszer is a „társának” (*hetairosz*) nevezi a *Timaiosz-kommentárjában* (I,109,31–110 és I,122,18).

a *Jóslatok*at vegyék át, és rájuk hagyta a választást. Minthogy azonban nem tudtak megegyezni, és nem ugyanazt választották, egyfelől Domninosz Orpheusz költeményeit, másfelől a mi Prokloszunk a *Jóslatok*at, ez is megakadályozta abban, hogy sok időt töltsön a nagy Szürianosssal, úgyhogy – mint mondtam – tanárától csak bevezetést kapott. Halála után alaposan tanulmányozta Szürianosznak az orphikus költeményekhez írt kommentárjait, valamint Porphüriosznak és Jamblikhosznak az igen terjedelmes magyarázatait a *Jóslatok*hoz és az ide kapcsolódó káld iratokhoz, majd eltöltekezett magukkal az isteni *Jóslatok*kal, és az emberi lélek számára elérhető erények csúcsára jutott, amely erényeknek az istenek által inspirált Jamblikhosz nagyszerű módon a „teurgikus erények” megnevezést adta.⁵³ Összegyűjtötte a korábban működő filozófusok magyarázatait, és megfelelő kritikai vizsgálat után kidolgozta a többi káld tételt is, és teljes öt év alatt elkészítette a legnagyobb és legnagyszerűbb kommentárt az istenek adta *Jóslatok*hoz. Mindezek után álmában isteni jelenése volt. Álmában ugyanis a nagy Plutarkhoszt látta megjelenni, aki megjövendölte, hogy a *Jóslatok*kal való foglalkozás éveinek négyszeresét fogja megélni. Ezt összeszámolta, s az eredmény hetven volt. És hogy isteni volt az álom, beteljesedését Proklosz élete vége mutatta meg. Ahogyan ugyanis korábban elmondtuk, a hetven éven túl további öt évig élt Proklosz, de ez alatt az öt év alatt már erőtlen volt. Hetven év után ugyanis a természettől fogva ép testének az állóképességét a túlságosan kemény és alig elviselhető étrend, jeges fürdők és egyéb önsanyargatás aláásták, úgyhogy csak csökkentett mértékben volt ura minden cselekvésének. Még ilyen állapotban is imádkozott, himnuszokat költött, írt valamennyit és összejött barátaival, mindezt azonban igen gyöngécskén tette. Meg is emlékezett az álomról, megcsodálta és azt mondta, hogy ő tényleg csak hetven évig élt. Jóllehet igen gyenge volt, az ifjú Hégyiasz,⁵⁴ aki fiatal korától kezdve világos tanújelét adta ősei összes erényének, s hogy Szolón nemzetsége valóban arany láncolatának tagja, gyakran biztatta kommentálásra. Hégyiasz tehát szorgalmasan látogatta Proklosznak a Platónról és más teológusokról szóló előadásait. Az öreg geometriai feladatokat is adott neki, és nagyon megörült, amikor látta, hogy a gyermek szép lassan minden matematikai tudományban fejlődik.

Ha csak címszavakban is, de szólnunk kell Proklosznak a káld szövegekkel kapcsolatos tevékenységéről. 27. Egyszer a jelenlétében felolvastam Orpheusz költeményeit, és amikor nem csupán a Jamblikhosznál és Szürianosznál talál-

⁵³ Jamblikhosz egészítette ki a Plótinoszból kiinduló porphürioszi négyfokozatú erény (politikai, katartikus vagy kontemplatív, katartikus feletti, paradigmatis) koncepcióját a természetes, etikai és teurgikus szintekkel. Damaszkiosz a teurgikus erényt „hieratis” erénynek nevezi.

⁵⁴ Hégyiasz Aszklépigénia és Theagenész fia. Már fiatalon magyarázta a *Káld jóslatok*at. Iszidórosz tanítványa volt, filozófiát tanított az athéni platonista iskolában, ám tevékenysége nem volt sikeres Damaszkiosz szerint. Valószínűleg a nem megalkuvó harcos pogányok közé tartozott, ezért számos ellensége volt.

ható dolgokat hallottam meg a magyarázatok során, hanem számos további, az orphikus teológiához kapcsolódó dolgot, megkértem a filozófust, hogy ne hagyja magyarázat nélkül ezt az olyannyira istenek sugallta költeményt, hanem a teljesség igényével kommentálja ezt is. Ő pedig azt válaszolta, hogy többször is szeretne volna megírni, de bizonyos álmjelenések nyilvánvaló módon megakadályozták ezt. Azt mondta ugyanis, hogy tanárát látta, aki fenyegetéssel tiltotta el őt ettől. Így aztán azt gondoltam ki, hogy másképpen próbálkozom. Megkértem, hogy fűzze megjegyzéseit tanára, Szürianosz könyveinek margójára. A jóság e legnagyobb képmeze beleegyezett, és széljegyzeteket írt Szürianosz kommentárjához, úgyhogy ugyanabban a kötetben összes tanításuk gyűjteményére szert tettünk, és így napvilágot látott Proklosz nem csekély számú sort tartalmazó jegyzete és kommentárja Orpheuszhoz, jóllehet nem végezte el az összes istenmítosz és összes *Rapszódia* kommentálását.

28. Minthogy azonban – mint mondtam – az ilyen tanulmányok nyomán szert tett a még nagyobb és tökéletesebb erényre, a teurgikus erényre, már nem maradt meg a kontemplatív erény körében, és az isteni világban honos két jellegzetességnek nem csak egyike szerint élt, csupán gondolkodási tevékenységet végezve és a magasabb rendű valóságok felé törekedve, mert már a másodlagos valóságok irányában egyfajta isteni gondoskodással viseltetett, mégpedig nem a korábban említett politikai jelleggel. Fölhasználta ugyanis a káld formulákat és közbenjáró imáikat, továbbá az isteni és kimondhatatlan mágikus köröket. Mindezt ugyanis Plutarkhosz leányától, Aszklépieniától kapta meg, aki megtanította őt a káldeusok varázsszavaira és egyéb praktikáira. Csak nála őrződtek meg ugyanis épségben a nagy Nesztoriosz titkos rítusai és az összes teurgikus eljárásai, amelyeket atyja közvetítésével nyert el. Mindezek előtt azonban a filozófus sorjában megtisztult a káld tisztító szertartások segítségével, szemtől szemben találkozott a fénylő látványú Hekaté-jelenésekkel, amiről ő maga is megemlékezett valamennyire egy külön írásában. Esőt idézett elő, bizonyos varázskereket megfelelőképpen mozgatva,⁵⁵ és vészes szárazságoktól szabadította meg Attikát. Védő talizmánt tartott magánál földrengés ellen, a triposz⁵⁶ mágikus működtetésében is jártas volt, és még saját végzetéről is jósszavakat mondott. Negyvenéves korában ugyanis álmában azt látta, hogy ezt a költeményt mondja: „Ott, ahol az ég fölötti halhatatlan fényesség szárnyal, tűzként zúgva ünnepi forrás szökell.” Amikor pedig belépett a negyvenkettedik életévébe, látta magát, hogy harsogva így szól: „Lelkem tüzes erőt lehelve célhoz ért, megnyitotta elmémet lánglobogással az éter felé, örök zengésre serkentve ezernyi

⁵⁵ Az itt szereplő „varázskerek” egy „nyaktekeres” (ἰνγξ – *Iynx torquilla*) nevű madár segítségével történő mágikus szertartás tartozéka, amely eljárás során a nyakát körbe forgatni és furcsa állathangokat kiadni képes madarat egy mozgatott karikához rögzítették. Főleg szerelmi varázsláshoz alkalmazott eszköz volt.

⁵⁶ Három lábbon álló ülőalkalmatosság, Delphoi nevezetes görög kultikus eszköze. A jós erre ülve nyilatkoztatta ki jövődöléseit.

csodájú csillagköröket.” És tegyük hozzá az elmondottakhoz, hogy látomásában Hermész láncát is világosan látta, és hogy egyszer álmában meggyőződött arról, hogy a püthagoreus Nikomakhosz lelke lakott benne.⁵⁷

29. Sok mondandója lehetne annak, aki szívesen elnyújtaná beszédét ennek a boldog férfinak a teurgikus foglalatosságairól, részletesen beszámolva ezekről. Az ezernyi közül csak egy másikat említenék, mert ezt még meghallgatni is igazi csoda. A még hajadon és az atyai házban nevelkedő Aszklépigénia,⁵⁸ Arkhiadasz és Plutarkhé leánya egyszer súlyosan megbetegedett, és az orvosok nem tudták meggyógyítani. Arkhiadasz pedig, aki egyedül leányába vetette az utód reményét, ahogy az természetes, gyötrődött és fájdalmas állapotban volt. Amint az orvosok reményüket veszítették – ahogyan az a nagy bajban történni szokott –, az utolsó szalmaszálla kapaszkodott, vagy inkább a filozófusba, a jó segítőbe, és állhatatosan sürgette, hogy ő is imádkozzon leánya egészségéért. Proklosz pedig maga mellé vette a lüdiai Periklészt, ezt az igazi filozófus férfiút, és fölment Aszklépigeniához, és imádkozott az Istenhez a betegért. Ekkor még a város ugyanis élvezte az Isten jótéteményeit, és a Segítő templomát még nem pusztították el.⁵⁹ Amikor pedig Proklosz a hagyománynak megfelelően imádkozott, hirtelen változás mutatkozott a hajadonon, és tüstént enyhületet érzett. A Segítő ugyanis, hiszen isten, könnyedén meggyógyította. Miután Proklosz befejezte a szent szertartásokat, odalépett Aszklépigeniához, és őt a testét érő bajjoktól frissen megszabadulva, egészséges állapotban lévőnek találta. Ezt a tettét pedig Proklosz nem másképpen, hanem úgy hajtotta végre, hogy mindez rejtve maradt a sokaság előtt, és semmilyen ürügyet sem kínált azok számára, akik ártani akartak neki. Ebben segítségére volt a ház is, ahol lakott. Az egyéb szerencsés körülményeken túl igen harmonikus viszony volt közte és a lakása között, ahol – amint őket nevezte – „apja”, Szürianosz és „nagyapja”, Plutarkhosz lakott, s ami közel volt a Szophoklész óta híres Aszklépeionhoz és a színház melletti Dionüszosz-templomhoz, másrészt látható volt, vagy legalábbis érzékelhető Athéné akropoliszáról.⁶⁰

30. Azt, hogy miképpen lett ő is magának a bölcsességet szerető Istennőnek a kedvence, megfelelőképpen mutatja a filozófusi életforma választása, amelynek alakulásáról értekezésünk tudósított, de maga az istennő is világosan megmutatta, amikor az addig a Parthenonban elhelyezett szobrát elszállították azok, akik

⁵⁷ Geraszai Nikomakhosz (kb. 60–120) újpüthagoreus filozófus és matematikus, *Bevezetés az aritmetikába és Kézikönyv a harmóniákról* című munkái maradtak ránk. Főleg a számok misztikus karaktere állt érdeklődése középpontjában.

⁵⁸ Ez az Aszklépigénia megkülönböztetendő Plutarkhosz azonos nevű leányától.

⁵⁹ Proklosz Aszklépioszhoz, a gyógyítás istenéhez imádkozott Aszklépigénia gyógyulásáért. Az isten athéni templomát, az Aszklépeiont a keresztények részben lerombolták és átalakították az 5. század harmadik harmadában.

⁶⁰ Talán úgy értendő, hogy látó- és hallótávolságra volt Proklosz háza az akropolisztól.

mozgásba hozzák a mozdíthatatlant.⁶¹ A filozófus álmában ugyanis megjelent egy szépalakú nő, aki azt parancsolta neki, hogy gyorsan készítse elő házát. Azt mondta, hogy „Athéné úrnő ugyanis nálad kíván lakni.”

És bizony az Aszklépioszhoz való szoros kötődéséről egyfelől az imént felidézett cselekedete tanúskodott, másfelől minket is meggyőzött végzetes betegsége során az isten-jelenés. Amikor ugyanis álom és ébrenlét közötti állapotban volt, kígyót látott feje körül csúszni, és ekkortól kezdődött bénulásos betegsége, és így eme jelenés nyomán egyfajta szünet állt be a betegség érzékelésében, és ha nem akadályozta volna meg a halál iránti vágy és nagy lelkesedés, és megfelelő ápolást igényelt volna testének, szerintem az újra tökéletesen egészségessé válhatott volna.

31. Íme, egy emlékezésre méltó, könnyfakasztó története az együttérzésről. Már férfikorban volt, amikor megijedt amiatt, hogy apja köszvényét örökölheti, mert ez a betegség az esetek többségében apáról gyermekekre szeret és szokott öröklődni, és szerintem nem is alaptalanul ijedt meg. Már korábban el kellett volna mondanom ugyanis, hogy ilyen jellegű fájdalmat érzett, ami miatt bizony egy másik csoda érte. Egyesek tanácsára fájó lábára úgynevezett „tapaszt” helyezett, és amikor az ágyon feküdt, hirtelen egy veréb szállt le rá és elcsente a tapaszt.⁶² Ez tehát egy isteni jel volt, valóban Paiónhoz méltó,⁶³ és elegendő bátorítást jelentett a jövőt illetően. Ahogyan azonban elmondtam, a betegségtől való félelme egyáltalán nem szűnt meg. Amikor tehát az istenhez könyörgött, hogy adjon számára ennek kapcsán világos jelet, s elaludt, látta – merész dolog még rágondolni is, de mégis merni kell, és nem szabad félni napfényre hozni az igazságot – tehát látta, úgy tűnt neki, hogy odaérkezett valaki Epidauroszból, ráhajolt a lábszárára, és emberszeretete révén nem volt rest megcsókolni a térdét. Ettől fogva egész életét bizakodva élte ebben a tekintetben, és úgy élt késő öregkoráig, hogy többé nem érzékelt semmi ilyen jellegű betegséget.

32. Ezen felül az Adrottában⁶⁴ tisztelt isten is világosan megmutatta ennek az istenek által szeretett férfiúnak a hozzá való tartozását. Jóindulatúan jelenésekben részesítette ugyanis, amikor meglátogatta a templomot. Proklosznak kétségei voltak és imádkozott, hogy megtudja, ki az az isten vagy kik azok az istenek, akik ezen a helyen laknak, s akiket itt tisztelnek, mivel a helybeliek nem voltak képesek egybehangzó beszámolót nyújtani. Egyesek ugyanis úgy vélték, Aszklépioszé a templom, és számos bizonyíték alapján hitték ezt, ugyanis azt mondják, ezen a helyen valóban füleket ábrázoló szobrocskák voltak, valamint egy istennek szentelt asztal, a látogatók pedig minden egyes alkalommal gyógyító jóslatokat kaptak, és csodálatos módon a legnagyobb veszélyektől óvták meg az

⁶¹ Utóbbi félmondat közmondás, amelyet például Platón is felidéz (*Theaitétosz* 181a8–b1). Marinosz itt a keresztényekre utal.

⁶² A veréb Aszklépiosz istennek szentelt állat volt.

⁶³ Paión régi görög isten, aki az olümposzi istenek orvosa volt.

⁶⁴ Nem tudjuk, hol volt ez a város.

ideérkezőket. Mások viszont azt gondolták, hogy a Dioszkuroszok laknak ezen a helyen, néhányan ugyanis – úgy tűnik – ébren láttak két szép alakú fiatal embert az Adrotta felé vezető úton sietve lovagolni, akik azt mondták, hogy a templomhoz igyekeznek. Úgy gondolták, emberek azok, akiket látnak, de hamar meggyőződtek róla, hogy istenibb volt a jelenés. Amikor ugyanis odaért a templomhoz az emberek és kérdezősködtek, azt válaszolták nekik, hogy a templomnál tevékenykedő emberek nem látták őket, de még számukra is, akik látták őket, hirtelen láthatatlanná váltak. E beszámolók miatt – mint mondtam – kétségei voltak a filozófusnak, és mivel képtelen volt bármelyik történetben kételkedni, megkérte a hely isteneit, hogy tárják fel nekik saját valójukat, és ál-mában meglátogatta az isten és világos módon ezt a tanácsot adta neki: „Nos, mi van?! Hát nem olvastad Jamblikhosznál, hogy ki ez a kettő, amikor himnusszal dicsőítette Makhaónt és Podalirioszt?”⁶⁵

Mindezen túl az isten oly sok jótéteményre érdemesítette a boldog férfiút, hogy – amint egyesek a színházakban dicsőítő beszédet mondanak, úgy ő is – odaállt mellé, és egyfajta színészi hangsúllyal szólt kezével gesztikulálva (magukat az isten szavait idézem): „Proklosz a város dísze.” Mi lehetne ennél erősebb tanúbizonyság arra, hogy ezt a teljességgel boldog férfiút szerették az istenek? Az istenség iránti mély érzelmi vonzódása miatt pedig minden alkalommal könny szökött szemébe, amikor úgy adódott, hogy említést tett előttünk azokról a látomásokról, amiket látott, és az istenség részéről neki címzett dicséretéről.

33. Ha ugyanígy akarnék részletesen végigmenni és beszámolni Hermész fia, Pán iránti szeretetéről, és hogy az isten milyen nagy jóindulatát és segítségét eszközölte ki az athéniaiak irányában, aztán elmesélném, hogy bizony milyen óriási jótéteményekben részesült az istenek Anyjától, amire a leginkább büszke volt, és ami hatalmas örömezésre adott okot, az olvasó számára mindez szinte fecsegésnek tűnhetne, és egyesek nem is hinnék el. Mert mindennap sok és jelentős dolgot cselekedett és mondott neki az istennő, amelyeket, ha nem lennének leírva, sokaságuk miatt félő, hogy bizony most nem nagyon tudnék megtartani rendesen az emlékezetemben. Ha pedig valaki vágyik rá, hogy megismerje ezt az istennőhöz fűződő szoros kapcsolatát, vegye kezébe könyvét *Az istenek Anyjáról*.⁶⁶ Látni fogja, hogy nem isteni sugallat nélkül hozta napvilágra az istennőről szóló egész teológiát, és magyarázta filozófiai módon a vele és Attiszszal kapcsolatos egyéb mitikus cselekedeteket és elbeszéléseket, úgyhogy nem fog többé zavarba jönni a megütköztetőnek tűnő sírások és más, titkokban ott elhangzó dolgok hallatán.

⁶⁵ Makhaón és Podaliriosz Aszklépiosz fiai voltak, akik a trójai háború során orvosként segítettek az ostromló seregeket (*Iliász* II. 729–733, XI. 833–836).

⁶⁶ Egyedül itt történik említés Proklosznak *Az istenek Anyjáról* írott munkájára. Jamblikhosz hatására Julianus császár is írt egy ilyen című értekezést (*Oratio* VIII).

34. Most tehát, miután röviden átfutottuk Proklosznak a teurgikus erénye segítségével végrehajtott cselekedeteinek és sikereinek kérdését is, és beszámoltunk e minden erényben oly tökéletes férfiúról, amilyet a hosszú idő során sohasem láttak az emberek, fejezzük be immár a róla szóló értekezésünket. A kezdet pedig számunkra nem csupán kezdet volt, és nem is a közmondás szerinti kezdet, amely szerint „a kezdet az egész fele”,⁶⁷ hanem maga az egész. Proklosz boldogságából indultunk ki ugyanis, és közben is ennek alapján haladtunk előre, végül pedig újra ide tértünk vissza. Bemutattuk értekezésünkben az istenek által és egyáltalán, a gondviselés által e kiváló férfiúnak adományozott javakat. Beszámoltunk meghallgatott imáiról, isten-jelenéseiről, egyéb gyógyításairól, és arról, mi jutott neki osztályrészül a sors, valamint a jóserenese révén: haza, szülők, ép test, tanárok, barátok és egyéb előnyök. Az értekezésben bemutattuk a nagyszerűségében és ragyogásában mindenki másnál kiválóbb voltát. Ezen felül még felsoroltuk a saját elhatározásból és nem valahonnan kívülről eredő eredményeit – hiszen ilyenek voltak a lelki erénye összesége szerint végrehajtott erkölcsös cselekedetei –, és röviden megmutattuk a tökéletes erény szerinti és az egyéb, isteni és emberi javakkal egész élete során megfelelőképpen ellátott lelki tevékenységét.

35. Azért pedig, hogy nemes dolgokat szerető emberek a csillagok állásából is fogalmat alkothassanak arról, hogy a Proklosz számára kijutott sors nem az utolsók, nem is közepesek, hanem a legelsőek közé tartozik, bemutatom, milyen pozícióban helyezkedtek el születésekor a csillagok.

Nap – Kos 16° 26’

Hold – Ikrek 17° 29’

Szaturnusz – Bika 24° 23’

Jupiter – Bika 24° 41’

Mars – Nyilas 29° 50’

Vénusz – Halak 23°

(Merkúr) – Vízöntő 4° 42’

Horoszkóp – Kos 8° 19’

Égközéppont⁶⁸ – Bak 4° 42’

Aszcendens holdcsomópont⁶⁹ – Skorpió 24° 33’

Hold utolsó együttállása⁷⁰ – Vízöntő 8° 51’

⁶⁷ Hésziodosz: *Munkák és napok* 40; Platón: *Törvények* VI, 753e6–754 a2. Platón maga is idézi Hésziodoszt (*Allam* V, 466c2–3), Jamblikhosz pedig Püthagorasznak tulajdonítja a mondást (*Püthagorasz élete* 162).

⁶⁸ A meridián és az ekliptika metszéspontja a horizont fölött.

⁶⁹ Más néven sarkányfej. A Nap és a Hold pályájának metszete, ahonnan a Hold az ekliptika fölé emelkedik.

⁷⁰ Más néven konjunkció. Két égitest vagy két égi pont közelsége.

36. Proklosz 124 évvel Julianosz uralkodásának kezdete után, az ifjabb Nikagorasz arkhónsága idején, az athéni kalendárium *munükhion* hónap 17-én, a római naptár szerint április 17-én halt meg. Athéni helyi szokás szerint adva meg a tiszteletet ügyeltek testére, ahogyan azt ő maga előre megszabta. Nem akadt ugyanis senki más, aki úgy ismerte és gyakorolta volna az elhunytakkal kapcsolatos teendőket, mint ez a boldog férfiú. Egyetlen hagyományos tiszteleti időpontot sem hanyagolt el, minden évben a meghatározott napon végiglátogatta egyrészt az attikai héroszok emlékhelyeit, másrészt a filozófusok, egyéb barátok és ismerősök sírjait, és a rítusokat sem hagyta másokra, hanem ő maga végezte. Minden egyes tiszteletadás után elment az Akadémiára, és egy meghatározott helyen engesztelő imát mondott ősei és egyáltalán, a családhoz tartozók lelkéért. Azután egy másik helyen együttesen az összes filozófusi életet élőkért italáldozatot mutatott be. Mindezek után ez a végtelenül szent férfiú egy harmadik helyet jelölt ki, és engesztelő áldozatot mutatott be az összes elhunyt ember lelkéért.

Ahogyan mondtam, saját instrukciói szerint ravatalozták fel testét, tanítványai vitték, és a város legkeletibb külvárosában temették el, Lükabétté mellett, ott, ahol mestere, Szürianosz teste pihent. Ezt az utasítást adta ugyanis akkor, amikor még élt, és ezért kettős síremléket készíttetett. És Szürianosz halála után, amikor a legszentebb férfiú azon tanakodott, hogy vajon nem helytelen-e ez, álmában megjelent neki a mester, aki egyedül a kételkedése miatt róttá meg őt. Sírhelyére ezt a négysoros epigrammát vésték fel, amelyet ő maga költött:

Proklosz, Lükia szülötte vagyok, kit
Szürianosz táplált itt, hogy kövessem őt tanításában,
Közös sírbolt fogadja be kettőnk testét,
Bárcsak lelkünk is egy helyre jutna.

37. Néhány évvel halála előtt égi jelek mutatkoztak, például egy oly nyilvánvaló napfogyatkozás, amely éjszakát idézett elő nappal. Mély sötétség támadt, és a csillagok ragyogtak. Ez a napfogyatkozás tehát akkor történt, amikor a Nap a Bak jegyébe lépett a napfelkelte középpontja szerint.⁷¹ A csillagászok pedig egy másik napfogyatkozást is feljegyeztek, amely egy évvel Proklosz halála után fog bekövetkezni.⁷² Ezek azok az égi jelenségek, amelyekről azt mondják, hogy bekövetkezésük földi események előjele, és az előbbi számunkra világosan megmutatta a filozófia fényének elvesztését és mintegy eltűnését.

38. Úgy gondolom, hogy mindez elégséges módon tudósít a filozófusról. Aki pedig akarja, a tanítványairól is megírhatja az igazságot, hiszen számosan, sok helyről látogatták iskoláját, egyesek csupán egyszerű hallgatóságként, mások

⁷¹ A számítások szerint ez a napfogyatkozás 484. január 14-én volt.

⁷² Ez a napfogyatkozás 486. május 19-re datálható. Marinosz jövő időben beszél róla, ezért valószínű, hogy beszéde Proklosz halálának napja után egy évvel, 486. április 17-én hangzott el.

pedig utánozták is őt, és a bölcsesség szeretetétől hajtva vezetése alatt folytatták tanulmányaikat. Ami az írásait illeti, egy szorgosabb ember összeszámlálhatja az összeset. Én ugyanis saját lelkiismeretem szerint, hogy teljesítsem vallásos kötelezettségemet az ő szent lelke és a lelkét osztályrészül nyerő jó daimón irányában, ennyit gondoltam elmondani. Az írásairól pedig csak annyit mondanék, hogy mind közül mindig a *Timaiosz-kommentárt* tartotta leg többre, de a *Theaitétosz-magyarázatokkal* is igen elégedett volt. Gyakran szokta ezt mondani: „Ha uralkodó lennék, az összes régi könyv közül csak a *Jóslatokat* és a *Timaioszt* engedném kiadni, és a mai embereket eltiltanám a többitől, mert kárt okoznak egyes olvasóiknak, akik hirtelenjében és alapos vizsgálódás nélkül olvassák őket.”

Somos Róbert fordítása